

Frans van Dillen

De samenhang der Dingen

In gesprek met Frans van Dillen. Hij is ontwerper van een tiental scholen, enkele kantoorgebouwen (waaronder het zojuist gereedgekomen eigen architectenbureau) en enige opvallende woonwijken. Van Dillen, van het architectenbureau Frans van Dillen en Rien Ogier te Rosmalen, heeft zijn eigen filosofie over bouwen en wonen. Hij is het type van de 'inclusieve' denker. Onze vraag wat hem bezighoudt, wat hem bezielt, ligt daarom voor de hand. Zijn antwoord is even duidelijk als inspirerend.

Wat vooral mijn denk- en leefwereld bepaalt, is de samenleving; niet alleen die nu is, maar vooral ook zoals zij zou moeten zijn. Ik heb de ideale maatschappij voor ogen. Dat stimuleert me om verder te gaan. Wat me daarnaast bezighoudt, is de samenhang tussen de dingen. De relatie tussen individu en gemeenschap, tussen architectuur, stedenbouw en beeldende kunst. De mens staat bij mij centraal. Ik ben met ervan bewust, dat dit een modekreet is, maar ik bedoel het precies zoals ik het zeg en trek er mijn consequenties uit. Ik vind namelijk dat ieder mens verantwoordelijk is voor zijn eigen leven. Het betekent, dat hij recht heeft op vrijheid van handelen en van denken. Wil men iets gemeenschappelijks bereiken, dan is die individuele vrijheid noodzakelijk. Ik praat nu niet over architectuur, maar over mensen, hun gedrag, hun relaties. Die vormen wel de basis voor architectuur.

Als architect heb ik de taak om ervoor te zorgen, dat de mens die vrijheid volwaardig kan benutten, althans voor zover dat in mijn vermogen ligt. Vormgeving is in deze visie niet alleen het terrein van de ontwerper, maar ook van de bewoner zelf. Hij heeft recht op zijn eigen manier van leven, hij mag zich naar zijn eigen inzicht huisvesten. Ik kan daar een bijdrage aan leveren. Ik kan helpen een kader te scheppen, waarbinnen mensen kunnen wonen. Wonen is een proces: mensen zijn dynamisch en wat we huisvesten zijn activiteiten. Dat kader moet dus voorwaarden scheppen om het proces – veranderingen in de tijd en ruimte – mogelijk te maken.

Als je zó ontwerpt, is alles mogelijk. Dan kan er geen sprake meer zijn van uniformiteit, want de mensen zijn er zelf bij betrokken. De eigen verantwoordelijkheid van de mensen bepaalt hoe ik me opstel in mijn vak. Ik ben eerst mens en filosoof; ik probeer de problemen van de mensen te doorgronden. Daarna probeer ik vorm te geven, maar ik moet altijd eerst achterhalen waar het om gaat. Ik geef altijd vorm aan iets. Vormgeven is een op zichzelf staand verschijnsel. De gemeenschap verschaft een kader voor het invullen van de individuele vrijheid. Omgekeerd is de vrijheid van het individu een voorwaarde om werkelijk van harte aan iets gemeenschappelijks deel te nemen.

De samenhang der dingen...

Bijna alles heeft zijn samenhang verloren. En toch is het onderlinge verband tussen de dingen wezenlijk, een onmisbaar element. Alleen in onderlinge samenhang kun je alles oplossen. Nu is echter alles uiteengerafeld. We ontwikkelen tegenwoordig bijna alles buiten hun onderlinge samenhang. Daarmee bereiken we vaak het tegenovergestelde van wat we beogen. Kijk naar het verkeer. Verkeer is het bevorderen van onderlinge communicatie, het leggen van verbanden. Het is echter een autonoom gegeven worden, uitgesplitst in elementen als wegenbouw, werkgelegenheid, openbaar vervoer e.d. We hebben niet meer onder controle waaraan we begonnen zijn. Het gevolg is, dat zo'n ontwikkeling zich tegen ons keert en meer onregelend dreigt te werken dan regelend. Habraken zegt, dat we wel de auto hebben geproduceerd, maar dat we het verkeer over het hoofd hebben gezien. Ik zie het als een groot gevaar, dat we niet meer kijken naar de onderlinge samenhangen. Ik doe mijn best de draad weer op te pakken. En dan begin ik bij de mens, want daar gaat het om.

Waar en hoe hebben deze gedachten gestalte gekregen?

In de wijk Kattenbosch te Rosmalen bijvoorbeeld. Het hele plan was eigen initiatief, met de behoefte aan een eigen huisvesting als aanleiding. Ik zocht medestanders, die in dezelfde richting dachten. Ik vond dat de opgave waarvoor je normaal gesproken in de woningbouw wordt gesteld, niet deugde. Je bouwt een groot aantal woningen in een redelijk mate van verscheidenheid, maar je gaat aan de werkelijk behoefte aan variatie voorbij. Waar gaat het nu eindelijk om? Niet om de variatie die je als architect aanbrengt, maar om de variatie die de bewoners wensen en die bij de mensen aanwezig is. Maak de behoefte aan die variatie manifest en bruikbaar. Dan ontstaat een natuurlijke afwisseling; geen kunstmatige verscheidenheid, maar een variatie die representatief is voor de werkelijkheid.

Zo ontstaan twee sferen: één sfeer, waarin je het met elkaar eens bent – het gemeenschappelijk deel – en één sfeer, die individueel wordt ingevuld. Het gemeenschappelijk deel is datgene waarin je met elkaar overeenkomt, het individuele deel is dat deel waarin je van elkaar verschilt. Ik had nooit eerder de kans gehad dit te realiseren. Het heeft ons veel geld gekost, maar we hebben het gedaan, omdat het moest gebeuren.

Maar daardoor is Kattenbosch wel wat elitair geworden...

Dat is niet waar. De grondgedachte is universeel toe te passen. Inderdaad hebben we in dit plan geen woningwetwoningen opgenomen, maar dat is slechts om praktische redenen gebeurd. Teveel bepalingen en instituten zouden ons hebben beperkt in onze vrijheid van handelen. Omdat het alleen om koopwoningen ging, waren bovendien de verantwoordelijkheden duidelijk en konden de bewoners zelf alle beslissingen nemen. Maar dat neemt niet weg, dat je hetzelfde zou kunnen realiseren in de sociale woningbouw. De toelatingsgrens voor kopers was bovendien erg laag gesteld. Al voor mensen met inkomens vanaf f 1500 per maand waren er in 1972 koopmogelijkheden. Waar het trouwens om gaat, is de procesmatige aanpak. De bewoners zelf hebben beslissingen genomen op alle niveaus en in alle fasen van de bouw. Dat proces is geslaagd.

Wat je eventueel elitair zou kunnen noemen, is de gelijkgestemdheid van de bewoners maar dat is het soort elite waarvan we het moeten hebben. Ze voelden zich geweldig betrokken bij het proces en ze wilden zeer bewust wonen. Daar hadden ze over nagedacht.

Is wonen een proces?

Als je de samenhang tussen de dingen ziet, dan mag de factor tijd niet ontbreken. Meestal ontwerpen wij momentopnamen en die bevroren we. We moeten afstemmen op veranderbaarheid, op tijd. Teilhard de Chardin zegt, dat er in de kosmos maar één ding onveranderlijk is: dat is de veranderlijkheid. Het zou te gek zijn, als je dat niet als primair gegeven hanteert. In Kattenbosch hebben we voorwaarden ingebouwd om de ruimte te allen tijde uit te breiden en te veranderen. De bewoners beslissen zelf wanneer en hoe ze dat willen doen. De condities zijn er en daar wordt ook gebruik van gemaakt.

Er zijn zeker al tien tot vijftien woningen uitgebreid. Het kunnen er ook meer zijn. Er zijn veranderingen aangebracht in de gevels, in de plattegronden. Vooral spectaculair is, dat het volume inderdaad kan worden veranderd op een eenvoudige manier. Dankzij de constructieve mogelijkheden (de funderingen liggen er al) kan zowel horizontaal als verticaal worden uitgebreid.

Dergelijke plannen vragen om een kleinschalige opzet. Hoe verhoudt zich die tot de behoefte om industrieel te bouwen?

Kleinschaligheid en industrieel bouwen spreken elkaar nogal eens tegen. Ik heb waardering voor de SAR; ik ben begunstiger en supporter van de SAR geweest, maar zij zoekt de oplossingen te zeer aan de productiekant, vind ik. Het gaat om de mensen, die aan hun trekken moeten komen en niet om de

techniek. Toepassing van geavanceerde of conservatieve bouwtechniek doet eigenlijk niet zo ter zake. Belangrijker vind ik het, dat de (indulings- en aanpassings-)mogelijkheden nu aanwezig zijn. Een project als Kattenbosch is bijna niet uit te voeren in grootschalige elementen. Wil je gedetailleerd inspelen op de wensen van de bewoners, dan moet je naar de menselijke schaal toe. Zolang je blijft denken vanuit de productiehoek, krijg je ongewenste invalshoeken en vaak ook eindproducten. De economie en de productie mogen geen primair uitgangspunt van ons denken zijn. Het is nooit het eerste argument waarom we iets moeten doen of laten. In de sociale woningbouw gaat het er om of we de mensen naar maat kunnen bedienen. Het gaat niet alleen om de aantallen per jaar. Juist deze sector, de huurwoningen, moet uiterst flexibel worden ontworpen. We zouden ook niet meer huurwoningen moeten bouwen dan strikt nodig is. De huurwoningen die je dan toch moet bouwen, vragen om ander beheer en een veel ruimer bouwtechnisch kader. Of dat geïndustrialiseerd gebeurt of niet, is niet essentieel. Het gaat hier niet om een organisatorisch of een industrieel probleem.

Het - samen met de bewoners - scheppen van een kader waarin optimale flexibiliteit en variabiliteit mogelijk is, vraagt om veel inspraak. Dan moet je als ontwerper wel wat inleveren ...

We geven graag macht weg. We krijgen er bovendien een moeilijke, maar boeiende opgave voor terug. We moeten in plaats van woningen woonprincipes ontwikkelen, waarin iedereen met zijn individuele wensen (indeling, volume) past. Ons credo, dat het gaat om de mensen, impliceert veel inspraak. We bouwen voor, we bouwen met mensen. Dat vraagt om een andere werkwijze, waarbij de bewoners werkelijk zijn betrokken. Onze procedures zijn daarop afgestemd. Ons is uit onze echt ruime en diepgaande praktijk van samenspraak gebleken, dat veel mensen weten wat ze willen. Weten ze dat niet, dan moeten wij ze daarbij helpen. In al onze projecten beginnen we daarom met het analyseren van het programma. Hoe wil iemand functioneren in zijn eigen huis, zijn kantoor, zijn school? Pas als we hebben vastgesteld wat men wil, gaan we ontwerpen. We vertrekken vanuit de uitgangspunten van de bewoners of de gebruikers, niet alleen vanuit onszelf. Dan staan ook de uitgangspunten van de bewoners ter discussie en niet alleen die van ons. Ik denk, dat deze wijze van werken sterk verschilt van bijna alle andere inspraakprocedures.

Als ik nog eens over ons gesprek nadenk, dan zou ik een conclusie willen trekken. De meest elementaire vernieuwing in de architectuur van deze eeuw is de betrokkenheid van de bewoners. Ik heb echt wel oog voor de vorm. vernieuwingen in de jaren twintig en dertig, maar ze grepen minder diep in dan de bewonersparticipatie. Ik denk, dat de invloed van de bewoners tot werkelijke verbeteringen en een totaal andere architectuur kan leiden. Dat komt, omdat we weer kijken naar de onderlinge samenhang ....

F. O.

MAVO-school Hedilla te Hedel.

Van Dillen over het kantoorgebouw voor architectenbureau Frans van Dillen en Rien Ogier:

De organisatie van het bureau is tamelijk complex, omdat alle functies met elkaar samenhangen. Dit leidde tot een ontwerpraster, dat in beide richtingen contacten mogelijk maakt zonder dat de eigen werkplek zijn beslotenheid mag verliezen. Voor iedereen is er een eigen werkplek aan de buitengevel. Per groep van drie is er een gezamenlijke plek. Zo ontstaat een basiseenheid van vier plekken, die in het ontwerp

duidelijk herkenbaar is.

De, in hout geconstrueerde, open werkplekken enerzijds en de, in baksteen uitgevoerde, gesloten en brandvrije ruimten anderzijds bepalen de hoofdpzet. De gesloten elementen fungeren als een soort muur t.o.v. de spoorlijn.